

Elly Schippers over *Een handvol sneeuw* van Jenny Erpenbeck

Een handvol sneeuw. Toen de vertaling verleden jaar in aanwezigheid van de auteur in het Goethe-Institut werd gepresenteerd, riep een collega verbaasd: ‘Elly, waar komt die sneeuw vandaan?’ Ze kende de Duitse titel, maar had het boek nog niet gelezen. Ik had toen geen tijd het haar uit te leggen, maar ik wil deze gelegenheid aangrijpen om te laten zien wat voor moeilijkheden zich bij het vertalen van titels kunnen voordoen. Soms is het eenvoudig. Erpenbecks eerste boek heet *Die Geschichte vom alten Kind*, wat in het Nederlands *Het verhaal van het oude kind* is geworden. Haar boek *Wörterbuch* werd *Woordenboek*, maar dit boek heet in het Duits *Aller Tage Abend*, een verkorte versie van de uitdrukking ‘Es ist noch nicht aller Tage Abend’. Het woordenboek geeft hiervoor als vertaling: ‘Tussen heden en morgen kan veel gebeuren.’ Maar als u een boek met die titel zag liggen, zou u het kopen...? Een andere vertaling van dat gezegde luidt: ‘Wat niet is, kan komen.’ Dat klinkt al iets beter, nietwaar? Vandaar dat de uitgever voorstelde: *Wat niet is...*, net als in het Duits dus een verkorte versie van de betreffende uitdrukking. Maar na veel discussies kwamen we tot de conclusie dat ook dat niet geschikt was. Want: waar gaat het boek over? Erpenbeck laat haar hoofdpersoon in het eerste deel als baby van acht maanden in de wieg sterven en vraagt zich in het daaropvolgende intermezzo af wat gebeurd zou zijn als een van de ouders (ik citeer): ‘... een handvol sneeuw van de vensterbank [had] gegrist en onder het hemd van het kind [had] gestopt...’, dus een soort reanimatiepoging had gedaan. En ze vervolgt (ik citeer weer): ‘... dan was het meisje misschien opeens weer gaan ademen, misschien wel gaan schreeuwen, in

elk geval was haar hart weer gaan kloppen...’, waarna ze in deel twee van het boek het meisje verder laat leven.

Dus zei ik tegen de uitgever: ‘Dan zou het eigenlijk moeten zijn *Wat is...*, want ze sterft, ze is dood’, waarop hij antwoordde: ‘Ja, in het boek is het inderdaad omgekeerd, namelijk: wat is, kan veranderen.’

Daar zaten we dan, de tijd drong, het boek moest naar de drukker, want het auteursbezoek stond voor de deur. Er zijn toen veel mogelijke titels langsgekomen, waarvan ik me o.a. herinner: *De vijf levens van mevrouw Hoffmann*, want Erpenbeck laat haar hoofdpersoon nog drie keer sterven en na een intermezzo weer verder leven. Maar ook dat vonden we geen titel om over naar huis te schrijven. En toen zei de uitgever ineens: ‘*Een handvol sneeuw*, wat vind je daarvan? Die speelt toch een belangrijke rol, die stuwt het verhaal voort, dat is een soort leidmotief.’ Uiteraard hebben we eerst overleg gepleegd met de

auteur, maar die was ermee ingenomen en gaf onmiddellijk haar fiat. Daar is dus die sneeuw vandaan gekomen, waar die collega in het Goethe-Instituut naar vroeg.

Nu naar het boek. Het bestaat uit vijf delen en in elk deel voert Erpenbeck haar protagoniste ten tonele in een andere tijd en een andere omgeving. Het eerste deel speelt zich af aan het begin van de 20e eeuw in Brody, een klein plaatsje in het Oostenrijkse

kroonland Galicië. In het tweede deel zien we haar vlak na de Eerste Wereldoorlog in Wenen. In het derde in de jaren veertig in de stalinistische Sovjet-Unie ten tijde van de zgn. showprocessen, in het vierde in de DDR en in het vijfde na de val van de Muur in een Berlijns bejaardentehuis. Zoals Erpenbeck haar in het eerste deel als baby van acht maanden laat sterven, zo laat

ze haar ook aan het eind van de andere delen sterven, waarna ze in een daaropvolgend intermezzo uitlegt wat er gebeurd zou zijn als... Als de ouders een handvol sneeuw hadden gepakt, als ze in Wenen niet die suïcidale jongeman tegen het lijf was gelopen, als ze in de DDR niet van de trap was gevallen... totdat ze haar aan het eind van het vijfde deel een dag na haar negentigste verjaardag definitief laat sterven. Ze volgt op deze manier niet alleen het leven en de ontwikkeling van haar hoofdpersoon, die overigens geënt is op haar grootmoeder, maar ze omvat tegelijk de geschiedenis van de hele 20ste eeuw en laat op overtuigende wijze zien hoe plaats, tijd en omstandigheden het leven van een mens bepalen.

Wat maakt het vertalen van de boeken van Erpenbeck nu zo fascinerend? Dat is de poëtische stijl, dat zijn de lange, meeslepende zinnen waarin elk woord op zijn plaats staat, zinnen die je als vertaler talloze malen hardop leest om het juiste ritme te pakken te krijgen. Bijvoorbeeld:

Dat wachten was vlak na het begin van de oorlog begonnen, eerst bij het in de rij staan voor brood, vlees en vet, later ook voor melk, suiker, aardappelen, eieren en kolen. Nu, na het einde van de oorlog, zit ze nog steeds zo, in dat donkere woud van lichamen dat in vijf jaar om haar heen is gegroeid, dat 's nachts zijn takken steeds verder uitstrekten in stegen en straten, om hoeken, over trappen en pleinen van de stad Wenen, terwijl ook zij groeide, een meter zeventig intussen, al hongerend de hoogte in geschoten, al jaren nacht na nacht wachtend te midden van duizenden andere mensen die voor hun leven vochten door te wachten...

Maar haar boeken bevatten ook veel speelse elementen, bijvoorbeeld rijmpjes en versjes of verwijzingen naar versjes, ook naar de Bijbel, de Talmud en de

literatuur. Altijd moet je er bij haar op bedacht zijn dat er een addertje, oftewel een verwijzing onder het gras schuilt. Bij deze vertaling heb ik intensief samengewerkt met de Italiaanse vertaalster, zodat we onze vragen eerst op elkaar konden afvuren en alleen de dingen aan Erpenbeck hoefden te vragen die we geen van beiden wisten. Erpenbeck is in het beantwoorden van vragen overigens zeer bereidwillig. Dit is het vijfde boek dat ik van haar heb vertaald en altijd is ze uitgebreid op mijn vragen ingegaan. Deze keer waren de rollen zelfs één keer omgedraaid en vroeg ze waarom ik nog niets had gevraagd over het rijmpje ‘*Rote, Rote, ging ging ging, Feuer brennt in Wahrung, Feuer brennt in Ottakring, bist a gselchter Haring!*’ Het is een versje waarmee de roodharige protagoniste wordt uitgescholden. Ik kende het uit een boek van een Oostenrijkse jeugdboekenschrijfster en kon haar dus geruststellen. Ik heb haar ook uitgelegd dat ik het niet letterlijk kon vertalen, omdat Wahrung en Ottakring Weense districten zijn, die de Nederlander niets zeggen, en dat ik dus voor een Nederlandse variant van zo’n scheldrijmpje had gekozen, en wel: ‘Rooie, rooie, ik zal oe gooie, met een steen tegen oe been, met een kluit tegen oe snuit, rooie, rooie, de kerk is uit!’

Ik ben begonnen met iets te vertellen over het vertalen van titels en daar wil ik ook mee eindigen. U zou de indruk gekregen kunnen hebben dat dit altijd in nauw overleg met de uitgever gebeurt. Dat is beslist niet het geval. Veel vertalers klagen dat ze niets over de titel te zeggen hebben. Ik heb nogal wat boeken vertaald die in het Nederlands heel anders heten dan in het Duits en daar lang niet altijd zoveel over te zeggen gehad als bij *Een handvol sneeuw*. Toch heb ik maar anderhalve keer echt geklaagd.

Eerst wil ik de boeken noemen die zonder mijn inspraak, maar tot mijn volle tevredenheid een andere titel hebben gekregen, namelijk de boeken van Charles Lewinsky. Lewinsky heeft een opmerkelijke voorliefde voor titels van één woord. De Nederlandse uitgeefster heeft goed aangevoeld dat die de Nederlandse lezer weinig of niets zouden zeggen en is creatief te werk gegaan. Zo is *Melnitz* veranderd in *Het lot van de familie Meijer*, *Johannistag* in *De verborgen geschiedenis van Courtillon*, *Gerron* in *Terugkeer ongewenst* en *Kastelau* in *Alleen maar helden*. Het succes van deze titels heeft haar gelijk gegeven, want Lewinsky's boeken zijn in Nederland bestsellers. Van *Het lot van de familie Meijer* zijn meer dan 300.000 exemplaren verkocht, dat is de helft van wat er van die titel wereldwijd over de toonbank is gegaan. En wat vindt de auteur zelf van die veranderde titels, zult u zich nu misschien afvragen? Nou, die kijkt wel uit om kritiek te leveren als zijn boeken hier zo goed verkopen. Al na het succes van *Het lot van de familie Meijer* schreef hij op zijn website: 'Ab jetzt esse ich nur noch holländischen Käse und Tulpenzwiebeln.'

En die anderhalve keer dat ik niet tevreden was? Die halve keer was bij *Fuck America* van Edgar Hilsenrath en ging alleen over de c in America, waar de uitgever een k van wilde maken omdat hij bang was dat de potentiële koper zou denken dat het een buitenlands boek was, maar dat verhaal heb ik al eens verteld en is na te lezen op de [site](<http://www.letterenfonds.nl/images/2014-07/elly-schippers-vertalersgeluktournee2014-ehilsenrath.pdf>) van het Letterenfonds. Die hele keer ging over het boek *Die schärfsten Gerichte der*

tatarischen Küche van Alina Bronsky, dat ik samen met Gerrit Bussink heb vertaald. De uitgever was bang dat de lezer bij een letterlijke vertaling zou denken dat het om een kookboek ging. Daar konden we nog inkomen, hoewel het in het Duits met die kookboektitel een groot succes is geworden. Maar toen we het voorstel voor de Nederlandse titel te horen kregen, hebben we ons heel hard achter de oren gekrabd en zijn we in de pen geklommen. Of die titel wel op het omslag zou passen, vroegen we de uitgever. Zijn voorstel was namelijk *De allerbeste oma van de wereld en de beste moeder, echtgenote, gastvrouw en mooiste vrouw ooit (volgens haarzelf)*. En zoals u ziet, is het niet bij een voorstel gebleven.

Het paste met enige moeite nog net op het omslag, maar een succes is het niet geworden, terwijl het toch echt een geestig boek is.

Ik dank u voor uw aandacht.

Elly Schippers

Vertalersgeluktournee, april-mei 2015